

РЕСУРСНО-ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Аналіз тенденцій розвитку світової економіки показує, що найважливішою домінантою, яка невдовзі буде впливати на бізнес в Україні, є глобалізація. З кожним роком стає дедалі менше бар'єрів між країнами в пересуванні товарів, робочої сили та капіталів. Найближчим часом планується вступ України до Світової організації торгівлі.

Глобалізація, з одного боку, надає нові можливості розвитку підприємств, зростанню їх прибутковості шляхом відкриття нових товарних ринків, використання іноземної робочої сили, зарубіжних інвестицій тощо. З іншого – глобалізація призводить до появи нових, важкорозв'язуваних проблем. Однією з них є проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках.

У процесі розвитку глобалізації підприємства наражаються на великі труднощі, у них виникає потреба постійного адаптування практики ведення бізнесу до мінливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища, і, як ніколи раніше, актуалізуються питання підвищення їх конкурентоспроможності.

Проведений аналіз світового досвіду засобів забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізації показав, що найбільш високими темпами конкурентоспроможність виробників зростала в тих країнах, де держава не позбавляла національних виробників зовнішньої конкуренції, а створювала умови, які сприяли економічній модернізації та послідовному зростанню

конкурентоспроможності. Водночас лібералізація імпорту в менш розвинутих країнах, які здійснювали структурні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності національної економіки в галузях з підвищеним рівнем доданої вартості, була орієнтована на певний оптимальний рівень захисту, який знижувався лише з підвищенням конкурентоспроможності національних виробників у процесі здійснення структурних реформ усередині країни.

Нині більша частина продукції українських підприємств не може конкурувати із зарубіжними аналогами. Для українських підприємств, які не мають багатого досвіду роботи в умовах жорсткої конкуренції, наслідки глобалізації можуть бути вкрай негативними. В умовах лібералізації національної економіки надзвичайно важливого значення набувають дослідження теоретичних та практичних питань щодо забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств як на національному, так і на світовому ринку.

Проблематиці формування міжнародної конкурентоспроможної системи присвячено багато наукових праць.

Серед них доцільно відзначити роботи Ж.-Ж. Ламбека, М. Портера, С. Фішера, Д. Хайека. Серед російських теоретиків можна назвати В. Іноземцева, В. Кочетова, О. Некіпелова. Цікаві та ґрунтові публікації у сфері міжнародної конкурентоспроможності належать О. Білорусу, І. Бураковському, В. Гейцю, Б. Губському, М. Дудченку, Ю. Козаку, А. Кредісо-

ву, М. Крижановському, Д. Лук'яненку, Ю. Макогону, В. Новицькому, В. Оніщенку, Є. Панченку, Ю. Пахомову, А. Поручнику, А. Рум'янцеву, В. Сіденку, С. Соколенку, Н. Татаренку, А. Філіпенку, О. Швиданенку.

Метою статті є вдосконалення підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємств в умовах інтеграції економіки України у світовий економічний простір.

Фахівці виокремлюють дев'ять груп, які характеризують наявні методи визначення та оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства¹. Це методи:

- 1) засновані на аналізі порівняльних переваг;
- 2) що базуються на теорії рівноваги фірми й галузі;
- 3) побудовані на підставі теорії ефективної конкуренції;
- 4) засновані на теорії якості товару;
- 5) матричні методи оцінювання конкурентоспроможності;
- 6) комплексні (у тому числі інтегральні);
- 7) метод, заснований на теорії мультиплікатора;
- 8) метод визначення позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства;
- 9) засновані на порівнянні з еталоном (модифікація комплексних методів із застосуванням інтегральних оцінок).

Раніше проведеними дослідженнями доведено, що економічна категорія «конкурентоспроможність» має інституційний характер. У статусі інституцій, які формують зміст цієї категорії, можна розглядати державу,

регіональну владу, приватних та колективних власників, акціонерів, персонал підприємства, потенційних власників тощо.

Кожна з інституцій має своє розуміння конкурентоспроможності підприємства, визначає свої складові конкурентоспроможності.

Виходячи з базових інтересів кожної інституції, можна розглядати окремо сутність конкурентоспроможності підприємства та показники її ефективності. Так, для держави показником, що характеризує конкурентоспроможність підприємства, є його стале функціонування, здійснення відрахувань до державного та місцевого бюджетів, різних фондів, сприяння створенню нових робочих місць. Для приватного власника показником конкурентоспроможності є отримання прибутку. Для менеджерів великих корпорацій – обсяг продажів, тому що він впливає на рівень їх заробітної плати. Працівники конкурентоспроможність підприємства насамперед визначають за наявністю робочих місць та рівнем заробітної плати. Конкуренти підприємства його стійкість вимірюють часткою внутрішнього або зовнішнього ринку, яку воно займає.

Таким чином, на наш погляд, оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства повинна мати інституційний характер.

Розгляд інституційних складових конкурентоспроможності підприємств повніше відображає її сутність.

Деякі фахівці, визначаючи конкурентоспроможність, ураховують інтереси окремих інституцій, а саме споживачів та покупців продукції. Але в жодному з визначень не беруться до уваги інтереси власників підприємства. На нашу думку, урахування інтересів власників є неодмінною складовою

¹ Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: Монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.Б. Іванова, д-ра екон. наук, проф. О.М. Тищенко. – Харків: ВД «Інжек», 2006. – 384 с.

оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Слід зауважити, що окремі формулювання конкурентоспроможності підприємства враховують звичайні або модифіковані показники його прибутковості, але інтереси власника не обмежуються виключно отриманням прибутку.

За останні роки більш ніж третина промислових підприємств були збитковими. Справді, прибуток сам по собі характеризує підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства, але він багато в чому є результатом відтворювальних процесів, реалізованих у минулі періоди, наприклад раніше впроваджених інновацій. І якщо на підприємстві в даний час не запровадити нових товарних або технологічних інновацій, не підготувати персонал до нововведень тощо, то воно може загинути протягом життєвого циклу раніше впроваджених інновацій.

Крім того, тимчасова збитковість підприємства може бути результатом процесу його реконструкції, технічного переозброєння або, не виключено, результатом приховування прибутків. У перших двох випадках – реконструкція, технічне переозброєння – конкурентоспроможність не тільки не буде знижуватися, а й підвищиться.

Залежно від особливостей функціонування підприємства в той або інший час кожен власник, окрім збільшення прибутку, може мати й свої інтереси. Наприклад: збільшення частки ринку, інноваційний розвиток підприємства, його диверсифікація, отримання доходу від інших своїх фірм, які є постачальниками ресурсів для цього підприємства або реалізують його продукцію тощо.

Виходячи з точки зору власника конкурентоспроможність підприємства можна розглядати як стан його діяльності

в безперервно довгому потоці оновлення виробництва та виробничих відносин у процесі відтворення.

Удосконаленню механізму оцінювання конкурентоспроможності підприємства сприятиме запропонований авторами ресурсно-відтворювальний підхід до визначення та оцінювання конкурентоспроможності підприємства.

Виробнича діяльність підприємства за своєю сутністю є процесом залучення, перетворення та відтворення ресурсів. Чим менше вихідних ресурсів витрачається на отримання ресурсу, який виробляється, та чим вища його цінність для споживачів, тим вищі ефективність виробництва і його конкурентоспроможність.

Процес відтворення політекономія розглядає як відтворення матеріальних благ, робочої сили й виробничих відносин і розрізняє два види відтворення: просте та розширене. Просте означає, що виробництво в часі повторюється у незмінних масштабах. Розширене відтворення має місце в тому разі, коли виробництво з року в рік повторюється у зростаючих масштабах.

При розширеному відтворенні економічне зростання може відбуватися двома шляхами: екстенсивним або інтенсивним, тобто при незмінній або зростаючій продуктивності праці.

Деякі спеціалісти виокремлюють і третій тип економічного розвитку – «детенсивний», коли для виробництва з додаткової одиниці продукції необхідно обсяги ресурсів додатково збільшити більш як на одиницю. На думку авторів, детенсивний розвиток є характерним для умов макроекономічного дерелюгування виробництва.

З нашої точки зору, у сучасному динамічному зовнішньому середовищі просте відтворення призводить до втрати підприємством позицій на ринку, тому таке відтворення не може бути визначене

як прийнятне. Основним видом відтворення стає інноваційно-розширене.

Економічна теорія в основному досліджує відтворення робочої сили, капіталу, виробничих відносин. Однак є багато інших складових ефективності діяльності підприємства, які теж відтворюються і які можна прирівняти до економічних ресурсів. Вони досліджуються відокремлено, поза межами загального відтворювального процесу.

Це відтворення інформації про ринки, постачальників ресурсів і споживачів, інформація про конкурентів, про досягнення НТП тощо, це відтворення іміджу фірми, відтворення відносин з контрагентами, відтворення інформованості потенційних споживачів про продукцію фірми тощо.

У свою чергу відтворення матеріальних благ, робочої сили відбувається через часткові відтворювальні процеси. Наприклад, відтворення робочої сили на підприємстві можна розглядати у відтворювальному процесі навчання, підвищення кваліфікації працівників, у відтворювальних процесах залучення фахівців на ринку праці тощо.

Кожен із відтворювальних процесів, які відбуваються на підприємстві, мають свою логіку й термін кругообігу, свою галузеву специфіку, свою внутрішню динаміку, свій особливий вплив на конкурентоспроможність підприємства. За цих обставин вимірювання рівня конкурентоспроможності окремого підприємства методом прямого зіставлення зробити неможливо.

Рівень конкурентоспроможності підприємства пропонується визначати експертним методом на підставі інтегрального показника шляхом урахування значень основних відтворювальних процесів за формулою багатомірної середньої.

$$P_k = \frac{\sum_{i=1}^n P_{bi} k_i}{\sum_{i=1}^n k_i}, \quad (1)$$

де P_{bi} – рівень i -го відтворювального процесу;

k_i – ваговий коефіцієнт значення i -го відтворювального процесу у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.

Якщо вагові коефіцієнти значення окремих відтворювальних процесів встановлювати за умов $\sum_{i=1}^n k_i = 1$, то формула (1) матиме вид

$$P_k = \sum_{i=1}^n P_{bi} k_i. \quad (2)$$

Формування кінцевого набору відтворювальних процесів для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства та визначення їх вагових коефіцієнтів здійснюється експертами на підставі логічного аналізу з урахуванням специфіки діяльності підприємства.

Рівень окремого відтворювального процесу пропонується визначати величиною від 0 до 1 порівнянням стану цього відтворювального процесу з його найкращим станом на споріднених підприємствах галузі.

Якщо рівень конкурентоспроможності визначити за формулою (2), то його значення буде перебувати в інтервалі від 0 до 1. При цьому слід мати на увазі, що навіть при високому значенні рівня конкурентоспроможності підприємство може не досить ефективно конкурувати з виробниками товарів-аналогів. Це можливе в тих випадках, коли при високому рівні більшості відтворювальних процесів один або декілька «критичних» відтворювальних процесів мають низький рівень. Під

критичними розуміють процеси, без яких неможливе ефективне функціонування підприємства. Саме вони насамперед мають включатися до кінцевого набору відтворювальних процесів для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства й бути об'єктом першочергової уваги управлінського персоналу.

Треба підкреслити, що поєднання запропонованого інституційного та ресурсно-відтворювального підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства має велике значення в умовах глобалізації. Так, у зв'язку з лібералізацією внутрішнього ринку більшість вітчизняних підприємств можуть виявитися неконкурентоспроможними не тільки на світовому, але і на національному ринку. Це пов'язано з високою енергоємністю вітчизняного виробництва, домінуванням консервативних технологічних укладів, високим ступенем зносу основних фондів, неефективною підтримкою вітчизняних товаровиробників тощо. Більшість таких підприємств має високий конкурентний потенціал, який у разі формування ефективних умов його розвитку може сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств через певний час. Слід зауважити також, що існування більшості підприємств, які сьогодні не є вповні конкурентоспроможними, але мають значний конкурентний потенціал, цілком виправдане, оскільки вони здійснюють відрахування до державного та місцевого бюджетів, різних фондів, їх працівники отримують заробітну плату, частку якої вони витрачають на отримання вітчизняних товарів і послуг, тим самим фінансуючи розвиток інших підприємств тощо. Тому з точки зору інтересів країни функціонування таких підприємств є доцільним за умови розвитку їх конкурентного потенціалу.

Висновки. Запропонований інституційний та ресурсно-відтворювальний підхід до оцінювання конкурентоспроможності дозволяє кожній інституції (державі, регіону, власнику, менеджеру та ін.), виходячи зі своїх базових інтересів, формувати набір відтворювальних процесів для оцінки конкурентоспроможності підприємства й встановлювати їх вагові коефіцієнти на підставі логічного аналізу та зважаючи на очікуваний економічний ефект для тієї або іншої інституції.